

7. **Слісаренко А. Г.** Історія української конституції [Текст] / А. Г. Слісаренко, М. В. Томенко. – К.: Знання України, 1993. – 212 с.
8. Угода та Конституція Пилипа Орлика [Текст] // Літературна Україна. – 1990. – 12 липня.
9. **Шевчук В. П.** Історія української державності [Текст] / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К.: Либідь, 1999. – 480 с.

Надійшла до редколегії 26.01.11

УДК 321

Л. В. Міхненко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЕЛЕКТОРАЛЬНОГО ВИБОРУ ПЕНСІОНЕРІВ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Аналізуються основні підходи до вивчення особливостей електорального вибору та моделей електоральної поведінки, дослідженню особливостей електорального вибору пенсіонерів під час парламентських виборів 2006 і 2007 рр.

Ключові слова: електоральний вибор, електоральна поведінка, політична партія.

Анализируются основные подходы к изучению особенностей электорального выбора и моделей электорального поведения, исследованию особенностей электорального выбора пенсионеров во время парламентских выборов 2006 и 2007 гг.

Ключевые слова: электоральный выбор, электоральной поведение, политическая партия.

The basic approaches of studying electoral choice and models of electoral behavior, research of features of electoral choice of pensioners during parliamentary elections 2006 and 2007 are analyzed.

Keywords: an electoral choice, electoral behaviour, political party.

Класичним засобом притягнення до політичної відповідальності осіб та політичних партій є вибори. Можливість позбавити делегованої влади під час періодичних волевиявлень народу закономірно розглядається як основа демократичного устрою. Простота і теоретична досконалість нормативної моделі очевидні. Однак політична практика демонструє, що її реальне застосування не завжди призводить до позбавлення влади тих політичних партій,

які втратили довіру виборців. Дія різноманітних чинників призводить до значного зниження ефективності цих механізмів відповідальності в усіх без винятку країнах, у тому числі й в Україні [9]. Специфіка електорального вибору населення під час парламентських виборів в Україні вимагає окремого розгляду.

Дослідження електоральних орієнтацій та електорального вибору у незалежній Україні здійснювали вітчизняні дослідники Ю. Каплан, Л. Лясота, В. Михайлич, М. Міщенко, Р. Старовойтенко, О. Яременко та ін. [1; 4–5; 7–8; 12–13]. Невирішеними залишаються питання визначення особливостей електорального вибору пенсіонерів як значної соціально-демографічної групи населення та впливу цього вибору на результати голосування виборців.

В Україні виокремились два типи виборців, найбільш придатних для впливу технологій формування іміджу політичних партій та політичних діячів:

– перший, до якого, власне, відносяться пенсіонери – громадяни, виховані в душі колективізму радянської епохи. Ця соціальна група втратила цінності, що об'єднували спільноту в минулі часи, і здійснює пошук політичної сили, яка б змогла заповнити вакуум групової єдності;

– другий – нове покоління, яке має індивідуалістичну спрямованість і відчуває відчуженість до будь-яких політичних процесів.

Електоральний вибір пенсіонерів виступає важливим індикатором трансформації політичних орієнтацій значної частини населення України у виборчому процесі. За існуючої проблеми демографічного старіння населення в Україні вже нині на 10 осіб працездатного віку припадає 4 особи пенсійного віку (60 років для чоловіків / 55 – для жінок), а до 2050 р. їх кількість наблизиться до 8 осіб. Таким чином, пенсіонери як активні виборці з часом відіграватимуть все більш вирішальну роль у політичному житті українського суспільства.

Метою даної статті є дослідження особливостей електорального вибору пенсіонерів Дніпропетровської області під час парламентських виборів 2006 і 2007 рр.

Завдання дослідження:

– розглянути основні підходи до вивчення особливостей електорального вибору та моделі електоральної поведінки;

– проаналізувати електоральні орієнтації пенсіонерів України, виявлені під час виборів до Верховної Ради України у 2006 та 2007 рр.;

– дослідити основні чинники впливу політичних партій на формування електоральних орієнтацій пенсіонерів Дніпропетровської області під час виборів до Верховної Ради.

При дослідженні особливостей електорального вибору пенсіонерів важливу роль відіграє застосування міждисциплінарного підходу. Політологічний підхід акцентує увагу на ролі політичних орієнтацій. Соціологічна позиція надає значення соціокультурним чинникам. Психологічний підхід досліджує психологічні засади формування електоральних орієнтацій.

За теорією раціонального вибору М. Вебера виборець обирає ту політичну силу, яка демонструє якісну політичну програму, ідентичну його світоглядним засадам, і представлена в достатній кількості в ЗМІ.

Брендан Брюс говорить про чотири параметри, які є базовими при створенні іміджу:

– слід звертатися до створення іміджу задовго до виборів;

– в основі комунікації повинна лежати проста мова, а висвітлені проблеми повинні мати значення для кожного;

– обов'язково необхідні експерти зі сторони;

– створення іміджу є тільки доповненням, а не заміною політики [3].

Існують певні загальні риси поведінки тих, кого обирають під час виборчої кампанії. В умовах демократичної політичної культури кандидати на посади намагаються зайняти центристську позицію, яка б задовольнила прихильників різних політичних ідеологій: лібералів і консерваторів, лівих і правих. Вони уникають однозначної прихильності до однієї якоїсь ідеології, створюють позитивний образ політика, якому властиві всі кращі людські якості та достоїнства [11]. Як свідчать спостереження і дослідницька практика, усі політичні діячі найчастіше поділяються виборцями-пенсіонерами на «тих, що подобаються» і «тих, що не подобаються». Саме цей фактор оцінки, який має два полюси — позитивний і негативний, є провідним критерієм політичного вибору, яким керується виборець [10]. Карл Мангейм відзначає, що кожна соціальна група має своєрідну тенденцію прихильності до певного типу політичного світогляду. Політична партія пропонує ту ідеологію, яка вже є вкоріненою в соціумі [12].

Ідеологія політичних партій найчастіше розглядається як основа політичної свідомості і впливає на стан громадської думки стосовно політичних партій і виборчого процесу. У процесі засвоєння таких елементів ідеології, як норми, цінності тощо пенсіонер формує у собі ті чи інші якості, що характеризують його як суб'єкта політичного життя, істоту політичну [8].

Аналізуючи моделі електоральної поведінки, ми виділили:

1. Модель так званого «залежного виборця». У рамках даного підходу емпірично обґрунтовано, що одним із найважливіших факторів, який детермінує електоральний вибір, є ідентифікація виборця з тією чи іншою політичною партією. Партійна ідентифікація, у свою чергу, пов'язана з процесами соціалізації. При цьому аналіз програм, позицій кандидатів з конкретних питань пенсійної політики відіграє набагато меншу роль, а власне процедура вибору не сприймається чітко раціональною. Політичні орієнтації і досвід «залежного» виборця-пенсіонера часто обмежені і уривчасті. Партійна ідентифікація виконує подвійну функцію: полегшує рішення при виборі і є лакмусом, що визначає, якому з політиків надаватиметься перевага;

2. Модель «раціонального» виборця. В основі моделі лежать підходи, що отримали поширення у економіці. Використання ідеї

максимізації корисності при оцінці різних варіантів політичного вибору дозволяє її прихильникам проводити умовні паралелі між виборцями і споживачами, між опозиційними партіями або партіями – лідерами і фірмами. Орієнтації виборців розглядаються як стабільні і жорстко пов'язані з партійною ідентифікацією. Серед факторів, що детермінують електоральну поведінку, перевага надається соціально-економічній ситуації, поточним політичним подіям, позиціям кандидатів з конкретних питань. В одному з її варіантів модель доповнюється за рахунок ролі партійного кандидата або лідера. У цьому зв'язку важливими є історія кандидата, рівень довіри до нього і його загальна привабливість. Виборець-пенсіонер, приймаючи рішення про підтримку лідера або партії, оцінює результати їх минулої діяльності, а не аналізує майбутні зобов'язання;

3. Когнітивну модель виборця. Поряд з модифікацією запропонованою попередніми моделями робиться спроба доповнення сукупності факторів, що досліджуються. До них додаються соціальний контекст, у якому проходять вибори, соціокультурні традиції суспільства, особливості політичної культури та індивідуальні системи цінностей виборців.

Білоруські соціологи пропонують весь електоральний простір диференціювати на дві групи виборців:

1. Активний електорат (до якого за результатами нашого дослідження під час останніх виборів до Верховної Ради у Дніпропетровській області відносилось 92% пенсіонерів) – громадяни, що мають право голосу і усвідомлено його використовують з метою участі в політичному житті;

2. Пасивний електорат (8% пенсіонерів) – громадяни, що мають право виборчого голосу, але не бажають його використовувати, або реалізують його стихійно, без належного осмислення чи доцільного вибору.

Активний електорат, у свою чергу, підрозділяється на дві складові, що мають набір власних характеристик:

– електорат, що співчуває, – сукупність досить інформованих про структуру політичного поля агентів;

– електорат, що приймає участь, – сукупність обізнаних агентів політичного поля, готових надати активну підтримку політичним лідерам, що обираються. Цей електорат потенційно готовий оформлятися в різного роду політичні об'єднання (партії, руху, блоки, союзи і т. д.) і становить сцену політичного поля.

Результати нашого дослідження та наведена класифікація ще раз підтверджують необхідність гострої боротьби українських політичних партій і блоків за політичну прихильність пенсійного електорату у сучасному політичному процесі. Розглянемо електоральні орієнтації пенсіонерів у віці 60 років і старше, виявлені під час виборів до Верховної Ради України у 2006 та 2007 рр., для чого побудуємо таблицю з використанням даних Національних екзит-полів [8], проведених у 2006 та 2007 р. (див. табл. 1).

Таблиця 1

Електоральні орієнтації пенсіонерів (60 років і старше) на виборах до Верховної Ради України у 2006 та 2007 рр., %

Партії	2006 р.		2007 р.	
	Усе населення	Населення у віці 60 років і старше	Усе населення	Населення у віці 60 років і старше
Партія регіонів	30,9	33,8	35,3	38,8
"Блок Юлії Тимошенко"	24,4	18,8	31,5	24,2
Блок "Наша Україна" (НУНС)	15,5	15,2	13,5	14,7
Комуністична партія України	3,4	8,3	5,1	10,3
Соціалістична партія України	5,7	8,0	2,5	2,9
Народний блок Литвина / Блок Литвина	2,7	1,5	3,8	3,3
Не підтримали жодну партію (блок)	1,2	0,4	2,9	1,1
Не пам'ятають, за кого голосували	0,4	0,8	0,3	0,3

Під час виборів 2007 р. було відзначено вже традиційно більш високу популярність Комуністичної партії серед людей старшого віку, а отже зберігається (хоча і в незначній мірі) схильність до підтримки певної партії, що сформована в індивідів у процесі ранньої соціалізації. Представники найстаршої вікової групи також частіше, ніж по масиву опитаних в цілому, голосували за Партію регіонів (насамперед це було помітно у Південному регіоні), а от за БЮТ – рідше, ніж по масиву опитаних в цілому. У Західному регіоні спостерігалася така тенденція – чим старші респонденти, тим частіше вони голосували за НУНС (частка таких зростала з 21% серед тих, кому від 18 до 29 років, до 37% серед людей віком понад 60 років), тоді як електоральна підтримка БЮТ у цьому регіоні з віком виборців зменшувалася (із 62% серед молоді до 41% серед людей літнього віку).

Нашим опитуванням, проведеним у квітні 2007 р. серед 628 пенсіонерів Дніпропетровської області за методом стратифікованої квотної вибірки, було виявлено, що найбільш важливими характеристиками для досягнення успіху в політичній діяльності, на думку пенсіонерів, сьогодні є гроші – 55,9% відповідей, гарне здоров'я – 47,2%, зв'язки з потрібними людьми – 44,9%, освіта – 43,2% і працелюбність – 41,4%. Серед важливих чинників впливу політичних партій на формування електоральних орієнтацій пенсіонерів ми виділили імідж лідера політичної партії, задоволеність діяльністю партії, передвиборну програму партії та

вибір партії найближчим оточенням (родичами, знайомими). Наприклад, було з'ясовано, що під час виборчої кампанії 2006 р. найбільшу увагу пенсіонери звертали на передвиборчу програму партії (28,9% пенсіонерів) та імідж її лідера (25,9%). У той же час спостерігалися значні відмінності між чинниками вибору у розрізі електорату політичних партій (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Чинники впливу політичних партій на формування електоральних орієнтацій пенсіонерів під час виборів до Верховної Ради у 2006 р.

Яку політичну партію Ви підтримували у виборах до Верховної Ради (2006 рік)?	Що найбільше вплинуло на Ваш вибір даної політичної партії?			
	імідж лідера політичної партії	задоволеність діяльністю партії	передвиборча програма партії	вибір цієї партії найближчим оточенням (родичами, знайомими)
Партія регіонів	28,8	31,9	31,5	7,5
Блок Юлії Тимошенко	41,4	22,5	25,1	11,0
Блок «Наша Україна»	20,6	22,2	41,3	15,9
Комуністична партія України	35,1	21,9	38,6	4,4
Соціалістична партія України	29,7	20,9	42,9	6,6

Як ми бачимо, вибір до Верховної Ради Партії регіонів був обумовлений, у першу чергу, задоволеністю діяльністю політичної партії та її передвиборчою програмою. Такий розподіл голосів не є випадковим. Нагадаємо, що урядом Януковича перед президентськими виборами 2004 р. було вперше забезпечено виплату пенсій пенсіонерам на рівні прожиткового мінімуму, а у передвиборчій програмі партії пенсійній політиці приділено пріоритетну увагу.

На відміну від цього вибір пенсіонерами до Верховної Ради Блоку Юлії Тимошенко виявився обумовленим харизматичною постаттю лідерки блоку.

Політичний вибір до Верховної Ради блоку «Наша Україна» серед пенсіонерів був визначений передвиборчою програмою партії, а також вибором цієї партії найближчим оточенням (родичами, знайомими).

При виборі лівих політичних сил до парламенту пенсіонери традиційно виокремлюють передвиборчу програму партії як важливий чинник впливу. Ми вважаємо, що такий вибір пов'язаний зі сталістю політичного вибору пенсіонерів (наявність т.зв. «політичної звички»), наданням переваги ідеям соціальної справедливості і рівності, наявністю колективістських засад, закладених у радянські часи.

Бібліографічні посилання

1. Каплан Ю. Б. Особливості сучасних суспільно-політичних орієнтацій населення України / Ю. Б. Каплан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=s-pp2&issue=2005_2.
2. Кривоцюк П. Створення партій демократичного типу: світовий досвід та українські реалії [Текст] / П. Кривоцюк // Людина і політика. – 2002. – № 5. – С. 38.
3. Лікарчук Н. В. Технології створення політичного іміджу лідера / Н. В. Лікарчук [Текст] // Вісник КНУ. Сер. «Філософія. Політологія». – 2002. – № 38–41. – С. 139–146.
4. Лясота Л. І. Формування системи політичних цінностей у сучасному українському суспільстві [Текст] / Л. І. Лясота // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. пр. – Одеса : Юридична література, 2001. – Вип. 10–11. – С. 384–388.
5. Лясота Л. І. Теоретичні основи вивчення і соціальні механізми формування системи політичних цінностей [Текст] / Л. І. Лясота // Правова держава. – 2001. – № 3. – С. 177–181.
6. Матеріали прес-конференції «Підсумки Національного екзит-полу 2007». 4 жовтня 2007 р. [Текст] / – К.: Фонд «Демократичні ініціативи», 2007. – 15 с.
7. Михайлич О. В. Етнорегіональний та лінгвістичний чинники електоральних орієнтацій виборців сучасної України : дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: 22.00.04 / О. В. Михайлич. – К., 2007.
8. Очколяс О. М. Взаємодія політичної ідеології зі сферами суспільного життя [Текст] / О. М. Очколяс // Вісник КНУ. Сер. «Філософія. Політологія». – 2002. – № 38–41. – С. 271–277.
9. Паламарчук М. Механізми політичної відповідальності як засіб забезпечення верховенства народу в політичній системі України / М. Паламарчук. – Режим доступу : <http://www.niisp.gov.ua>.
10. Петрунько О. Нормативні канони політичного лідера з погляду когнітивної психології / О. Петрунько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politicon.iatp.org.ua>.
11. Поліщук І. О. Еволюція культури виборів у незалежній Україні [Текст] / І. О. Поліщук // Грані. – 2006. – № 2. – С. 113–117.
12. Старовойтенко Р. В. Основні чинники формування електорального вибору [Текст] / Р. В. Старовойтенко // Вісник КНУ. Сер. «Філософія. Політологія». – 2002. – № 38–41. – С. 277–280.
13. Яременко О. Політичні уподобання українців як чинник впливу на політичні процеси [Текст] / О. Яременко, М. Міщенко // Політична думка. – 2000. – № 1. – С. 3–18.

Надійшла до редколегії 18.01.11